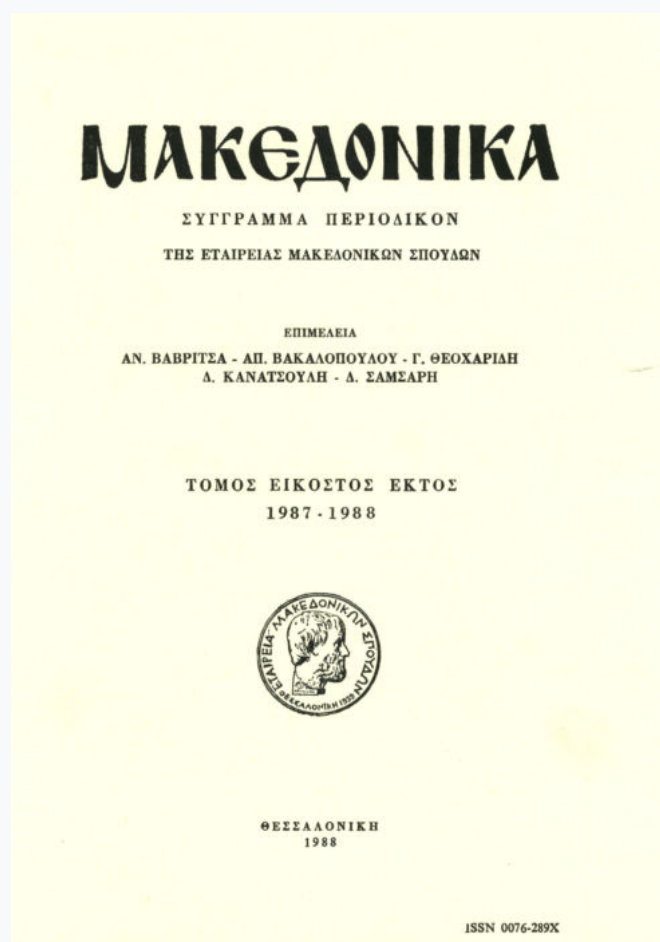

Μακεδονικά

Τόμ. 26 (1987)

Αφιερύεται εις την μνήμην Χρίστου Ευαγγ. Λαμπρινού, Αθανασίου Ιω. Κωνσταντινίδου

Παλαιογραφικές έρευνες στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη: III. Η συλλογή χειρογράφων του Σωφρονίου Ελευθερουπόλεως

Γεώργιος Κ. Παπάζογλου

doi: [10.12681/makedonika.1086](https://doi.org/10.12681/makedonika.1086)

Copyright © 2015, Γεώργιος Κ. Παπάζογλου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Παπάζογλου Γ. Κ. (1987). Παλαιογραφικές έρευνες στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη: III. Η συλλογή χειρογράφων του Σωφρονίου Ελευθερουπόλεως. *Μακεδονικά*, 26, 362–366.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.1086>

<i>Name</i>	<i>Todestag</i>	<i>Lebensjahr</i>
Τζιόκου Σίμος ύ. παπᾶ Θεοδώρου	11. 9.1793	—
Τζιόκου Ναούμ ύ. παπᾶ Θεοδώρου	2. 5.1794	—
Τζιτζιπᾶ Γεώργιος ύ. Διαμαντή	6. 5.1798	10 μην.
Τότζιου Μαρία θ. Βρούσιου	23. 8.1794	—
Τραϊανού Παναγιώτης από Καστορίαν	2. 2.1799	18
Τριανταφύλλου Ἑλένη θ. Δημητρίου	13. 6.1792	—
Φαρακάτι Μαρίνα γ. Ναούμ	8. 1.1802	23
Φήτζου Σοφία θ. Δήμου	13. 2.1803	3
Χ'' Θεόδωρος από σπητάλη	12. 4.1802	73
Χ'' Ἰωάννου Ἐλισάβετ γ. Ἀναστασίου	8. 9.1803	55
Χ'' Κοράντα Ἰωάννης	2.12.1801	20
Χ'' Πανταζῆς Θεσσαλονικεὺς	10. 4.1796	—
Χ'' Σίμου Ἰωάννης ύ. Θεοδώρου	18. 2.1800	3
Χ'' Χρυσάφη Ρούσα παραθυγάτρα	7. 4.1803	24
Χρήστου Γιάνκος από Νεγρίταν κέλφας Ἀγοραστάδιον	19.12.1797	21
Χρήστου Ἰωάννης κέλφας τοῦ Λασκαράκη	2. 6.1797	—

Budapest

ÖDÖN FÜVES

ΠΑΛΑΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΚΑΙ ΘΡΑΚΗ: III. Η ΣΥΛΛΟΓΗ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΩΝ ΤΟΥ ΣΩΦΡΟΝΙΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΠΟΛΕΩΣ

Πληροφορίες ἀτεκμηρίωτες καὶ διάφορες φήμες θέλουν τὸν Σωφρόνιο Σταμούλη, πρῶην μητροπολίτη «Ἐλευθερών», ἔναν ἀπὸ τοὺς πλέον λόγιους ἱεράρχες τῆς Ἐκκλησίας μας¹, νὰ κατεῖχε σπάνιες συλλογές χειρογράφων ἢ καὶ ἀρχαίων ἀντικειμένων· οἱ φήμες κυκλοφοροῦν μὲ ἐπίταση στὸ χῶρο τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Πιλαίου, κυρίως ἀνάμεσα σὲ ἀνθρώπους, γέροντες πιά, ποὺ γνῶρισαν τὸν Σωφρόνιο ἀπὸ κοντά². Τὸ γεγονός αὐτὸ μὲ ἔκανε νὰ ἀπευθυνθῶ κατ' ἀρχὴν στὴ μητρόπολη Ἐλευθερουπόλεως, ὅπου δυστυχῶς δὲν ὑπάρχει τίποτε ποὺ ἀνήκει ἢ ποὺ θὰ θυμίζει ἔστω τὸν Σωφρόνιο. Εἶναι ἄξιο προσοχῆς ὅτι τὸ ἀρχεῖο τοῦ γραφείου τῆς παραπάνω μητρόπολης (γάμων, βαπτίσεων κλπ.) ἀρχίζει ἀπὸ τὴν ἀνοδο στὸ μητροπολιτικὸ θρόνο τοῦ Ἀμβροσίου (τὸ 1958)³,

1. Βλ. τὸ ἄρθρο «Σωφρόνιος ὁ Σταμούλης» τοῦ Ἱ. Κωνσταντινίδου στὴ ΘΗΕ 11, 652-653 (διετέλεσε μητροπολίτης Ἐλευθερουπόλεως ἀπὸ τῆς 19.11.1927 ὡς τὸ 1958, ὅποτε παραιτήθηκε γιὰ λόγους υγείας).

2. Ὁ πρῶτος ἔφορος ἀρχαιοτήτων στὴν Καβάλα ὁμ. καθηγητῆς σήμερα Γ. Μπακαλάκης, ὅπως μοῦ ἐμπιστεύθηκε, συνεργάσθηκε ἀπὸ τὸ 1934 γιὰ θέματα ἀρχαιολογικά μὲ τὸν Σωφρόνιο (βρῆκα ἀρκετὲς σχετικὲς ἐπιστολὲς τοῦ σεβαστοῦ καθηγητῆ στὸ ἀρχεῖο τοῦ Σωφρονίου).

3. Πρόχειρα βλ. Β. Ἀτέση, Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι τῶν ἐπαρχιῶν τῆς ἐλλαδικῆς Ἐκκλησίας, Ἀθήνα 1960 (ἀνάτ. ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν), 16, τοῦ ἰδίου, Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον, ΕΦ ΝΕΤ

ένθ αξιοπρόσεκτη είναι και ή επιθυμία του σημερινού μητροπολίτη 'Ελευθερουπόλεως κ. Ευδοκίμου νά γνωρίσει τουλάχιστον την άκριβή ημερομηνία του θανάτου του Σωφρονίου γιά νά γίνει επιτέλους κάποιο μνημόσυνο¹. Βεβαίως όλες οι ένδειξεις μέ έκαναν νά πιστεύω ότι ο Σωφρόνιος, άν όχι άλλο, ήταν κάτοχος τουλάχιστον κάποιας συλλογής χειρογράφων. 'Ο ίδιος, όπως είναι γνωστό, διετέλεσε από τό 1917 ως τη Μικρασιατική Καταστροφή (τυπικά ως τό 1924) μητροπολίτης Μυριοφύτου και Περιστασέως². Τόσο στο Μυριόφυτο, όσο και στην 'Ηρακλείτσα, στη Ραιδεστό και κυρίως στην Καλλιπόλη, υπήρχαν ως τό 1922 άρκετά χφφ. και είναι φυσικό νά υποθέσουμε πώς κάποια από αυτά, άκριβώς έπειδή άνήκαν σε έκκλησίες ή και στην ίδια τη μητρόπολη, θά πέρασαν στά χέρια του οικείου μητροπολίτη³. Κοντά σ' αυτό θά πρέπει νά λάβουμε υπ' όψη μας και τη διακαή επιθυμία γιά διάσωση της έθνικής μας κληρονομιάς πού φαίνεται νά κατείχε τόν Σωφρόνιο, επιθυμία πού σύμφυτη μέ τη λογιστική συναντιόμει και στά άλλα μέλη της οίκογενείας Σταμούλη⁴.

Τύχη άγαθή τό περασμένο καλοκαίρι (του 1987) μέ βοήθησε νά ανακαλώω τό άρχειο και κάποια κατάλοιπα του Σωφρονίου· ο νεαρός ύποψήφιος φοιτητής τότε Γρηγόριος Μπόλης, Πραβινός στην καταγωγή, μου έφερε νά δώ κάποια έγγραφα από τό ναό του αγίου 'Ελευθερίου της 'Ελευθερουπόλεως (προσωρινά έκτελοδσε τότε και χρέη νεωκόρου στο ναό), τά όποια, έπειδή θά γινόταν κάποιος εύπρεπισμός και έκκαθάριση τών βοηθητικών χώρων του ναού, έπρόκειτο νά καούν. Αυτό μέ όδήγησε στον παραπάνω ναό, στον τρίτο όροφο του καμπαναριού, όπου γιά νά άνεβεί κανείς πρέπει νά χρησιμοποιήσει κινητή έύλινη σκάλα. Βρέθηκα σέ ένα δωμάτιο 3×3 μ. περίπου, τό δάπεδο του όποιο καλυπτόταν σέ ύψος 50 εκ. από διάφορα πεταγμένα άντικείμενα. Εύκολα διαπιστώσα ότι βρισκόμουν μπροστά σέ άντικείμενα (άρχειο και κατάλοιπα) πού άνήκαν στον Σωφρόνιο, τά όποια θεωρήθηκε φρόνιμο και πρόχειρο νά πεταχθούν

(1974) 164, και τό ίδιο υ, 'Αρχιερείς μητροπόλεων τινων της 'Εκκλησίας της 'Ελλάδος από του έτους 1453 μέχρι σήμερα, Καλαμάτα 1978 (άνάτ. από τη «Διδαχή»), σ. 36.

1. 'Ο θάνατος του Σωφρονίου βεβαιώνεται στις 19.8.1960 (βλ. 'Ι. Κωνσταντινίδου, δ.π.)· ως προστεθεί ότι ο τάφος του βρίσκεται στον περίβολο του ναού του αγίου 'Ελευθερίου στην 'Ελευθερούπολη.

2. 'Από τις 5.3.1917 ως τις 7.10.1924 (μέ μικρή εξαίρεση τό χρονικό διάστημα από τόν 'Ιούνιο του 1923 ως τις 15 'Απριλίου 1924), βλ. 'Ι. Κωνσταντινίδου, δ.π.

3. Πρβλ. 'Α. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, 'Εκθεσις παλαιογραφικών και φιολογικών έρευνών έν Θράκη και Μακεδονία, ΕΦΣΚ ΙΖ' (1886) (Παράρτημα), 4-12 (για τά χφφ. στη Ραιδεστό βλ. και Γ. Κ. Παπάζογλου, Βιβλιοθήκες στην Κωνσταντινούπολη του 16ου αιώνα (κώδ. Vind. hist. gr. 98), 'Ορθόδοξη 1983, σ. 159-213, όπου και βιβλιογραφία).

4. 'Ο Σωφρόνιος ξεπόνησε στο Πανεπιστήμιο της 'Ιένης διδακτορική διατριβή μέ τίτλο: Gibt es ein Naturrecht, Versuch einer Kritik der herrschenden Theorien über das Naturrecht (τυπώθηκε μέρος μόνο του κειμένου, βλ. 'Ι. Κωνσταντινίδου, δ.π.), ή αδελφή του 'Ελπινίκη Σταμούλη-Σαράντη, έξι χρόνια μικρότερη από τόν Σωφρόνιο, κατήρτισε σπουδαία λαογραφική συλλογή σχετική μέ τη θρακική ζωή (έγραψε σχετικές έργασίες στη «Λαογραφία» και στα «Θρακικά»), ένθ και ο πατέρας 'Αναστάσιος κατήρτισε έξιες λόγου συλλογές λιθίνων μνημείων, άρχαίων νομισμάτων και βυζαντινών μολυβδοβόλων πού άφορούσαν έπίσης τη Θράκη (οί συλλογές αυτές πέρασαν στο έλληνικό Δημόσιο—σχετικές πληροφορίες έχουμε από έγγραφα του άρχείου του Σωφρονίου).

στό χώρο αυτό του καμπαναριού όταν γκρεμίσθηκε το παλαιό 'Επισκοπείο που ὑπῆρχε δίπλα στο κτήριο του ναοῦ¹. Δυστυχῶς τὰ νερά τῆς βροχῆς που γιὰ χρόνια περνοῦσαν ἀπὸ τὰ παράθυρα τοῦ καμπαναριοῦ κατέστρεψαν ἕνα μέρος τῶν καταλοίπων καὶ τοῦ ἀρχείου, ἐνῶ ἕνα ἄλλο μέρος, πιθανότατα τὸ σημαντικότερο, χειρογράφων κυρίως καὶ ἀντικειμένων ἀξίας, θὰ πρέπει νὰ πέρασε σὲ χέρια ἐπιτηδεῶν· ἤδη, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω, ἕνα τουλάχιστον ἀπὸ τὰ χφ. τοῦ Σωφρονίου «ἐμφανίσθηκε» σὲ παλαιολογο-λογίτικη γυναικεία μονὴ τῆς περιοχῆς².

Κατὰ τοὺς μῆνες 'Ιούνιο, 'Ιούλιο καὶ Αὐγουστο (τοῦ 1987 πάντοτε) ἄρκετὲς φορὲς ἐπισκέφθηκε τὸ χώρο τοῦ καμπαναριοῦ καὶ προχώρησα, ἔπειτα ἀπὸ ἄδεια ποῦ εὐγενικά μου παραχώρησε ὁ ταρινὸς μητροπολίτης κ. Εὐδόκιμος, σὲ μιὰ πρώτη τακτοποίηση τῶν καταλοίπων καὶ τοῦ ἀρχείου. Κατ' ἀρχὴν ξεχώρισα (μὲ τὴ βοήθεια πάντα τοῦ νεαρὸ ὑποψήφιου φοιτητῆ) ὅ,τι θὰ μπορούσε νὰ περάσει στὸ γραφεῖο τῆς μητρόπολης καὶ νὰ χρησιμοποιηθεῖ γιὰ νὰ καλύψει ἀνάγκες τοῦ ἀρχείου τῆς· ἐτοί δόθηκαν στὴ μητρόπολη ὅκτὼ ὀγκωδῶστα δέματα ποῦ καλύπτουν τὰ χρόνια 1928-1958 περίπου. 'Ὅ,τι ἀπέμεινε χαρακτηρίσθηκε ὡς προσωπικὸ ἀρχεῖο-κατάλοιπα τοῦ Σωφρονίου καὶ καλύπτει: α. Τὴν προσωπικὴ ἀλληλογραφία του ἀπὸ τὰ χρόνια ποῦ ἦταν μαθητῆς στὴν Κωνσταντινούπολιν στὰ τέλη τοῦ περασμένου αἰῶνα ὡς τὸ 1957, β. 'Αναφορὲς γιὰ τὴν ἐκπαιδευτικὴ κατάστασιν στὴν 'Ανατολικὴ Θράκη στὰ τέλη τοῦ περασμένου καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ παρόντος αἰῶνα, γ. Συλλογὲς τραγουδιῶν καὶ ποιημάτων διαφόρων λαϊκῶν ποιητῶν τῆς περιοχῆς τοῦ Παγγαίου, δ. 'Αναφορὲς ποῦ ἀφοροῦν τῇ βουλγαρικῇ κατοχῇ τῆς περιοχῆς (διαφορῶν) καὶ δικαστικὰ ἔγγραφα, ε. Προσωπικὲς σημειώσεις τοῦ Σωφρονίου καὶ λαογραφικὸ ὕλικὸ τῆς περιοχῆς, κ.ἄ.. 'Ὅλα αὐτὰ τοποθετήθηκαν πρόχειρα σὲ 18 ἀνάριθμους φακέλλους. 'Επίσης, γιὰ καλὴ μας τύχη, στὸ σωρὸ βρέθηκε καὶ ἕνα μέρος, μικρὸ, ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ 'Αρσενίου Στρωμνίτισης, μὲ τὸν ὁποῖον ὁ Σωφρόνιος διατηροῦσε στενὴ φιλία καὶ ἀλληλογραφία³, καὶ κυρίως τὸ χφ. τῆς Αὐτοβιογραφίας τοῦ 'Αρσενίου (Κατάλοιπα ἀρ. 1), ἄγνωστο στοὺς μελετητὲς· ἀπὸ ὅ,τι φαίνεται, τὰ παραπάνω πέρασαν στὰ χέρια τοῦ Σωφρονίου μετὰ τὸ θάνατο τοῦ 'Αρσενίου Κ. 'Αφεντούλη τὸ 1934⁴. Βρέθηκε ἀκόμη καὶ ἕνα δεῦτερο χφ. ἀστάχωτο μεταφρασμένων «ἐκ τῆς τουρκικῆς» ἐγγράφων τοῦ μετοχίου «Ὁρφάνη», ποῦ καλύπτουν τὰ χρόνια 1535-1733

1. Τὸ κτήριο τοῦ παλαιοῦ 'Επισκοπεῖου γκρεμίσθηκε, ὅπως θυμοῦνται οἱ παλαιοί, γύρω στὸ 1963· δίπλα στὸ 'Επισκοπεῖο εἶχε κτισθεῖ καὶ τὸ κτήριο τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος 'Ελευθερουπόλεως ποῦ ὑπάρχει ὡς σήμερα, βλ. Γ. Χατζηκυριακοῦ, Σκέψεις καὶ ἐντυπώσεις ἐκ περιοδίας ἀνά τὴν Μακεδονίαν (1905-1906), Θεσσαλονίκη² 1962, σ. 107, καὶ Χ. Μπακιρτζή, Νεότερη ἐπιγραφή ἀπὸ τὸ Πράβι ('Ελευθερούπολη), «Ἀμνηστὸς—Τιμητικὸς τόμος γιὰ τὸν καθηγητὴ Μ. 'Ανδρόνικο», Θεσσαλονίκη 1986, σ. 559.

2. 'Αναφέρομαι στὴ μονὴ τῆς 'Υπαπαντῆς, στὸ Χορτοκόπι τοῦ Παγγαίου, βλ. γι' αὐτὴν Γ. Κ. Παπαζογλοῦ, Παλαιογραφικὲς ἐρευνες στὴν 'Ανατολικὴ Μακεδονία καὶ Θράκη. II. Τρία χειρόγραφα τῆς γυναικείας μονῆς τῆς 'Υπαπαντῆς τοῦ Παγγαίου, «Μακεδονικὰ ΚΔ» (1984) 146-147.

3. Πρόχειρα βλ. Γ. Κ. Παπαζογλοῦ, 'Ἄγνωστο κείμενο αὐτοβιογραφίας τοῦ 'Αρσενίου Κ. 'Αφεντούλη Κωνσταντινοπόλιτου, «Θεολογία» ΝΗ' (1987) 187-204 (ἀλληλογραφία τῶν δύο ἱεραρχῶν βρίσκω στὸ ἀρχεῖο τοῦ Σωφρονίου).

4. Πρβλ. Β. 'Ατέση, 'Επισκοπικοὶ κατάλογοι τῶν ἐπαρχιῶν..., σ. 22, καὶ τοῦ ἰδίου, 'Επισκοπικοὶ κατάλογοι τῆς 'Εκκλησίας..., σ. 478.

(Κατάλοιπα αρ. 2): τὸ χφ. φαίνεται νὰ προμηθεύθηκε ὁ Σωφρόνιος τὸ 1930 ἀπὸ τὸν κατορινὸ ἡγούμενο τῆς μονῆς Διονυσίου τοῦ 'Αγίου 'Ορους Γαβριήλ¹.

Τὸ ἴδιο πάνω-κάτω χρονικὸ διάστημα ἐπισκέφθηκε καὶ τὸ 'Ίδρυμα τοῦ πρώην 'Αλεξανδρουπόλεως π. Κωνσταντίου Χρόνη² στὸν 'Αγιο Σύλλα τῆς Καβάλας (γνωστότερο ὡς γηροκομεῖο τῆς «Ζωῆς»), ἔπειτα ἀπὸ πληροφορίες ὅτι ἓνα μέρος τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Σωφρονίου, τὸ σημαντικότερο, πέρασε κληρονομικὰ στὰ χέρια τοῦ π. Κωνσταντίου· εἶχα τὴν εὐκαιρία νὰ ἐπιβεβαιώσω τὴν πληροφορία καὶ βεβαίως νὰ δῶ καὶ τὰ βιβλία τῆς Βιβλιοθήκης. Πρόκειται γιὰ 1.300 περίπου τόμους καταλογογραφημένων βιβλίων φιλοσοφικῶν, παιδαγωγικῶν καὶ θεολογικῶν στὴν πλειονότητά τους³. δυστυχῶς δὲν μᾶς διασώζεται σήμερα οὔτε ἓνα χφ. 'Ωστόσο, ὅπως μοῦ ἀποκάλυψε ὁ π. Κωνσταντίνος, ὁ ὁποῖος ἄς σημειωθεῖ διατηρεῖ διανυγέστατη κρίση παρὰ τὴν ἡλικία καὶ τὶς ταλαιπωρίες του, πρὶν ἀπὸ ἄρκετο καιρὸ ὁ π. 'Ηλίας Μαστρογιαννόπουλος δανείσθηκε δύο χφ., τὰ ὅποια, ἀφοῦ μετέληξε ὁ Λ. Μενάκης⁴, πέρασαν, ὅσο μπόρεσα νὰ διαπιστώσω—μὲ τὴ συγκατάθεση τοῦ π. Κωνσταντίου—, στὴν 'Εθνικὴ Βιβλιοθήκη. Πρόκειται γιὰ τὰ χφ. ποὺ πρὶν ἀπὸ τὴ Μικρασιατικὴ Καταστροφή, καὶ βεβαίως πρὶν περάσουν στὴν κατοχὴ τοῦ Σωφρονίου, ἀνῆκαν στὴ Βιβλιοθήκη τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος τῆς Καλιπόλεως μὲ αρ. 21 καὶ 23⁵.

Πρὶν ἀπὸ μερικά χρόνια, καὶ ὅταν δὲν μὲ εἶχε ἀπασχολήσει ἀκόμη τὸ πρόβλημα τοῦ ἐντοπισμοῦ τῶν χειρογράφων τῆς συλλογῆς τοῦ Σωφρονίου, εἶχα βρεῖ στὴν παλαιο-ημερολογίτικη γυναικεῖα μονὴ τῆς 'Υπαπαντῆς τοῦ Παγγαίου τρία χφ., ἀπὸ τὰ ὅποια τὸ ἓνα, ὅπως διαπίστωνα τότε, προερχόταν ἀπὸ τὸ ναὸ τοῦ ἁγίου 'Ελευθερίου τῆς 'Ελευθερουπόλεως καὶ ἀπὸ τὴ συλλογὴ τοῦ Σωφρονίου. Τὸ χφ. πέρασε στὴν κατοχὴ τῆς μονῆς τῆς 'Υπαπαντῆς ἔπειτα ἀπὸ δωρεὰ κατοίκου τῆς περιοχῆς ποῦ θὰ τηροῦσε τὸ πάτριο ἡμερολόγιο. Δεδομένης τῆς ὥς τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς τοῦ Σωφρονίου πίστης τὸν στὸ πάτριο ἡμερολόγιο καὶ τῆς συνηθείας του νὰ σημειώνει στὰ ἔγγραφα μαζί μὲ τὴν κρατούσα καὶ τὴν παλαιὰ χρονολόγησιν⁶, εὐλόγα καταλήγουμε στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ ἐπιτίθειος, στὴν κατοχὴ τοῦ ὁποῖου πέρασε τὸ χφ. πρὶν φθάσει στὴ γυναικεῖα μονὴ τῆς 'Υπαπαντῆς, ἀνῆκε στὸ στενὸ κύκλο τῶν χριστιανῶν τῆς ἐκκλησίας

1. Στὸ φ. 1γ, στὴν κάτω ὡα διαβάζουμε σημείωμα γραμμένο πλάγια μὲ μολύβι, ἐξίτηλο σήμερα: «1930 Μαρτίου 19/Ἀπριλίου 1, Μοὶ ἐδόθη ὑπὸ τοῦ Γέροντος Γαβριήλ Διονυσίου ἐκ Μισῆ Νικόλα Καρδίτσης», βλ. Γ. Κ. Παπᾶζογλου, Μεταφρασμένα τουρκικὰ ἔγγραφα τοῦ μετοχίου «'Ορφάνη» τῆς μονῆς Διονυσίου τοῦ 'Αγίου 'Ορους (1535-1733), Καβάλα 1987 ('Αρχεῖον Καβάλας 1), σ. 21-38.

2. Διετέλεσε μητροπολίτης 'Αλεξανδρουπόλεως ἀπὸ τὶς 8.6.1967 ὥς τὸ 1974, ὁπότε κηρύχθηκε ἐκπῶτος, μετὰ τὴν ἀνοδο στὸν ἀρχιεπισκοπικὸ θρόνο τοῦ Σερραφείμ, καὶ ἔγινε τιτουλάριος μητροπολίτης «Δαμαλῶν» (βλ. ΘΗΕ, 12, σ. 370-371).

3. 'Η Βιβλιοθήκη τοῦ Σωφρονίου στεγάζεται στὴν αἴθουσα τῆς τραπεζαρίας τοῦ γηροκομείου τοῦ 'Ίδρυματος.

4. Πρβλ. Λ. Μ π ε ν ᾱ κ η, 'Η χειρόγραφη παράδοση τῶν σχολίων στὸ «περὶ ψυχῆς» τοῦ 'Αριστοτέλους τοῦ Νικολάου Κούρσουλα καὶ Γερασίμου Βλάχου, «Δελτίον τῆς 'Ιονίου 'Ακαδημίας—Μνήμη Λίνου Πολίτη», Κέρκυρα 1986, Β', σ. 141-167.

5. 'Α. Παπᾶζογλου - Κ ε ρ α μ έ ω ς, δ.π., 8α, 9α-β, 10α (καὶ Λ. Μ π ε ν ᾱ κ η, δ.π.).

6. Πρβλ. λ.χ. τὸ σημείωμα ποῦ γράφει ὁ Σωφρόνιος στὴν κάτω ὡα τοῦ φ. 1γ τοῦ χειρογράφου τῶν μεταφρασμένων «ἐκ τῆς τουρκικῆς» ἔγγράφων (παραπάνω σημ. 1), ὅπως καὶ διάφορες ἄλλες χρονολογήσεις ποῦ συναντοῦμε σὲ ἔγγραφα τοῦ ἀρχείου του.

του αγίου 'Ελευθερίου του Πραβίου'.

Τὰ ἐντοπισμένα, λοιπόν, σήμερα χφφ. τῆς συλλογῆς τοῦ Σωφρονίου εἶναι τὰ παρακάτω—διατηροῦμε ὥστόσο πάντοτε τὴν ἐλπίδα ὅτι τὰ προσεχῆ χρόνια σὲ χέρια ἰδιωτῶν τῆς περιοχῆς θὰ βρεθεῖ τὸ σύνολο τῶν χειρογράφων τῆς συλλογῆς:

1. Ἀλλοτε Καλλιπόλεως ἀρ. 21, τώρα κώδικας ἀνάρθρος τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος.

Ἀ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, Ἐκθεσις παλαιογραφικῶν καὶ φιλολογικῶν ἐρευνῶν ἐν Θράκῃ καὶ Μακεδονίᾳ, ΕΦΣΚ ΙΖ' (1886) (Παράρτημα), 8α, 9α-β, καὶ Λ. Μπενάκη, Ἡ χειρόγραφη παράδοση τῶν σχολίων στὸ «περὶ ψυχῆς» τοῦ Ἀριστοτέλη τοῦ Νικολάου Κούρσουλα καὶ Γερασίμου Βλάχου, «Δελτίον τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας-Μνήμη Λίνου Πολίτη», Κέρκυρα 1986, Β', 145-149.

2. Ἀλλοτε Καλλιπόλεως ἀρ. 23, τώρα κώδικας ἀνάρθρος τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος.

Ἀ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, ὁ.π., 10α, καὶ κυρίως Λ. Μπενάκη, ὁ.π., 149-151.

3. Ἀλλοτε τοῦ ναοῦ τοῦ αγίου Χαραλάμπους τοῦ «ἐν Γάνφ», τώρα κώδικας ἀρ. 3 τῆς γυναικείας μονῆς τῆς Ὑπαπαντῆς τοῦ Παγγαίου.

Γ. Κ. Παπάζογλου, Παλαιογραφικὲς ἐρευνες στὴν Ἀνατολικὴ Μακεδονία καὶ Θράκῃ: Π. Τρία χειρόγραφα τῆς γυναικείας μονῆς τῆς Ὑπαπαντῆς τοῦ Παγγαίου, «Μακεδονικά» ΚΔ' (1984) 151-152.

4. Κατάλοιπα κώδικας ἀρ. 1 (Αὐτοβιογραφία τοῦ Ἀρσενίου Κ. Ἀφεντούλη).

Γ. Κ. Παπάζογλου, Ἀγνωστο κείμενο αὐτοβιογραφίας τοῦ Ἀρσενίου Κ. Ἀφεντούλη Κωνσταντινοπολίτου, «Θεολογία» ΝΗ' (1987) 187-204, καὶ τοῦ ἰδίου, Αὐτοβιογραφία τοῦ σεβασμιωτάτου μητροπολίτου Λαρίσης καὶ Πλαταμῶνος Ἀρσενίου Κ. Ἀφεντούλη Κωνσταντινοπολίτου καὶ τῶ σπουδαιότερα σύγχρονα αὐτῷ ἐκκλησιαστικο-εθνικὰ γεγονότα τῶν ἐλληνορθοδόξων κοινοτήτων, Κορδελίου, τῆς ἱερᾶς μητροπόλεως Ἐφέσου, καὶ Στρωμνίτης, Λαρίσης, Ἀθηνῶν, τῶν ὁμωνύμων μητροπόλεων (ὑπὸ ἐκδοσὴ).

5. Κατάλοιπα κώδικας ἀρ. 2 (μεταφρασμένα τουρκικὰ ἐγγραφα τοῦ μετοχίου «Ὁρφάνη»).

Γ. Κ. Παπάζογλου, Μεταφρασμένα τουρκικὰ ἐγγραφα τοῦ μετοχίου «Ὁρφάνη» τῆς μονῆς Διονυσίου τοῦ Ἀγίου Ὁρους (1535-1733), Καβάλα 1987 (Ἀρχεῖον Καβάλας 1), 21-38.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Κ. ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥ

1. Βλ. Γ. Κ. Παπάζογλου, Παλαιογραφικὲς ἐρευνες στὴν Ἀνατολική..., σ. 151-152 (ἀξίζει νὰ προσέξουμε ὅτι καὶ τὸ χφ. ἀρ. 2 τῆς μονῆς τῆς Ὑπαπαντῆς, ποὺ ἀνῆκε παλαιότερα στὴ μητρόπολη Ραιδεστοῦ, προέρχεται ἀπὸ δωρεὰ κατοίκου τῶν Ἀμισιανῶν Ἐλευθεροπόλεως).